

Índex

Introducció	11	Qui fou Guillemota?	52
Canvi d'urna	15	Sant Ramon, patró de les parteres.....	54
La riuada al Pont de Bar.....	16	La fira de Santa Caterina.....	55
Cristòfor Colom, fill de Tarroja?.....	17	L'envelat a la plaça Mercadal.....	56
Les mines d'Adrall.....	18	La campana avisava de l'inici del cine58	
Fira dels enamorats.....	19	Les caramelles.....	62
Mort pels llops.....	20	L'última Casa de Postes.....	64
Sant Antoni del Tossal.....	21	El "dos caps", l'últim pouer.....	66
Canvis a l'horta de Lleida.....	22	La salvaren en una capsa de sabates	67
La Creu del Captaire.....	24	La plega de la guineu.....	68
La mina de Montclar.....	25	El salpàs.....	69
Fira de Santa Llúcia o "de les sabates"26		El dulero.....	70
Bartomeu Porredon, el Ros d'Eroles... 27		L'any de la fam.....	71
"Nosotros lo averiguaremos" (sobre un fet real).....	28	Passarà el rei (1585).....	72
Temps de bandolers.....	30	No coneix el rei d'Espanya.....	74
Crement la porta de l'hort del rector. 31		La Verge del Blau.....	76
Els morcaires de Montgai.....	32	El clot de la vergonya.....	77
El calendari de la ceba.....	34	Els mantegaires.....	78
Fer les albadès.....	35	Accidents de carro.....	79
La llavadora.....	36	El Royal en les nits de Lleida.....	80
El centre geogràfic de Catalunya.....	37	Persones "gelades o amb boira".....	81
L'aigua a l'horta de Lleida.....	38	La vida d'abans.....	82
Un llamp matà el campaner.....	40	El cotxe de Fraga.....	83
El vell de cal Muntada.....	41	El barquer de Seròs.....	84
Ull viu amb els hereus i les herències. 42		Ventura el "Serenet".....	86
Alcalde per un dia.....	44	El camí de la Font de Miralcamp.....	87
La barca de Massalcoreig.....	46	El reng del mercat.....	88
En Canela.....	47	Passar el riu a Balaguer.....	90
Maquinista de tren de vapor.....	48	Espardenyers.....	92
La tupinada.....	49	Boter de cuir.....	96
Córrer manades a Balaguer.....	50	Cal Piquer i els anys de la fam.....	97
		Els rentadors públics.....	98

El balneari d'Alcarràs.....	100	Tocar l'acordió.....	139
El Carrilet.....	101	El pixador del Paulet	140
Fer cambra	102	Robatori de moneda reial a Sidamon	141
La fera de la Clamor.....	103	El pa i l'empenta (la postguerra)	142
L'entrada de l'aigua.....	104	Bonrepòs	143
La Cameta.....	106	El Santíssim Misteri de Cervera	144
La Coquina de la Tana.....	107	Vaqueries i lleteries a Lleida	147
Anava a fer escola amb barca.....	108	Habitatges a la gravera de Miralcamp	148
El Pelletes tocacampanes.....	109	La tartana d'Alfarràs a Lleida	149
Les arengaderes i els cabrers.....	110	L'hospital dels pobres de Baldomar...	150
Les cacaueres i el sereno.....	111	Adéu a Dorve.....	151
Carràmia	112	La pèrdua del monestir de Vallverd ...	152
L'aiguat de Santa Tecla: 570 morts	113	Bombardeig a Mollerussa	153
Baster.....	114	El marquès de Camarasa	154
Carros i carreters.....	116	L'aqüeducte d'Albesa.....	156
Agramunt: hospital i monges de la		Escarni públic.....	157
vetlla.....	118	A Ponts, parada i fonda	158
La creu de Llops.....	119	Esquellots	159
El pont vell d'Alfarràs	120	L'escalfallits.....	160
L'encant de Miralcamp	121	Recordant un metge de l'horta lleida-	
La fira d'Esterri d'Àneu.....	122	tana.....	162
La revolució de la llum a Preixana	124	La mort del porc.....	163
Val més estar sol que mal acompanyat	125	Els cequets de Camarasa	165
El Sant Crist de Balaguer.....	126	El segell de les cartes	167
L'esquella i la subhasta	127	Ensenyar l'ignorant	168
Aparellament per sorteig	128	Mirar pels interessos de la casa... ..	169
Les fiances i l'home de cal Bolet.....	129	Les basses de Puiggròs	170
El rector de Vallfogona	130	Els molins fariners d'aigua	171
La Marinada i el pessebre.....	131	Caixabanc.....	173
Serrallonga de TV3 i els "Serralongues lleidatans"	132	Els capítols matrimonials	174
Hospital dels pobres i toc dels perduts	133	Dormir a la pallissa.....	175
Covet: meravella del romànic.....	134	La roba de la núvia.....	176
La tallada a Alcoletge.....	135	Barretina musca	177
La llanterna del campanar de les Borges		Execució al Mercadal de Balaguer.....	178
Blanques	136	Astronomia popular	179
Fusta de Lleida a l'Eixample de Barcelona		50 anys del Pla de la Font.....	180
.....	137	De Sant Martí de Maldà al Tallat.....	181
El sometent de Sant Romà busca un		La fira de les minyones.....	182
avió	138	L'escut d'Aitona.....	183
		El banc del foc	184

Deixa per al casament de les noies ...	185	Els rentadors d'Almenar i els "gavatxos"	252
La mort de l'últim ós a Cambrils.....	186	La rifa del porc de Sant Antoni.....	253
L'home de l'ós al Pla d'Urgell	188	Una capella romànica a Tragó de No-	
Tàrrega, any 1650.....	189	guera.....	256
Puiggròs i el còlera	190	Un dia de pluja en un cafè de poble	257
El plat de fusta.....	191	La lògica d'un pastor.....	258
La fira de Verdú	192	Quan hi havia boira, 60 cèntims de	
Les anganilles.....	198	jornal.....	260
El vot del silenci de Cubells.....	199	El pont del Diable de la Bastida de	
La gran festa d'Anglesola	200	Bellera.....	261
Fer culleres i forquilles de fusta	201	"Fer llunes".....	262
Tenir fills/es i estar sol/a.....	202	La coroneta del rector de Timoneda .	263
Absència i presència.....	203	La mort del rector de la Llena	264
L'Asil Borràs.....	204	Els ponters	265
Obrir el port	206	El Gravat d'Àger	266
Les portes que tancaven el túnel de		El testament de Montpol	267
Viella.....	207	Els catalans, de les pedres en treuen	
L'assassinat de Quintí Morana	208	pans!.....	268
El Carreteret, un assassí.....	209	L'era.....	269
La roca del lladre	211	Espigolar	270
Qui no bat al juliol... ..	212	El trill.....	271
L'anella de cal Bufalà	218	La pica d'Estats.....	274
Les embarassades urgelleses.....	219	Les campanes de Castellserà	275
Portar el viàtic	220	El carro, els bous i la crisi actual.....	276
Fer "llevants de taula".....	221	Raiers de la Pobla de Segur i el Pont	
Els cantirers de Verdú.....	222	de Claverol	277
Any 1901: Lleida-Seròs en tartana.....	226	Adéu-siau, pastors!.....	278
Baixada de les trementinaires	227	El Sant Dubte d'Ivorra.....	282
Records de l'ahir de la festa d'Aitona	228	La Mare de Déu de Meià (descobrir	
La Diputació i el tren d'Almenar	235	l'engany)	283
Canvis de mossos.....	236	La creu del Call	284
Creences de la llar de foc i del pa	237	Aitona 1843	285
La fira gran de la Pobleta de Bellveí.	238	Camí del bicentenari del pare Palau..	286
Arreglar casaments a la fira d'Esterrí.	240	Arribada de les germanetes dels pobres	
La tosca amb forats	243	a Lleida	287
La transhumància que feia el Pepe	244	La catàstrofe de Butsènit.....	289
Els burots de la Seu.....	246	Joan Barceló i Anguera, el Carrasclat....	290
La fira de Sant Andreu d'Organyà.....	248	El dia que, a Tàrrega, els segadors	
Els casaments "florits".....	250	no segaren	291
Barca i barquer a Vilanova de la Barca	251	Medicina popular	292
		La fira dels tractes	293

El sereno del Palau d'Anglesola.....	294	Fer el sabó.....	329
Cisteller	295	El ferrer	330
Els carboners i el pont del Diable.....	299	La Manela de Fondarella	333
Arreuaire i calderer.....	300	Fer bugada.....	334
Els paraires	304	Forcaire.....	336
L'alzina on descansà Arnau Mir de Tost.....	305	El Fleix i la Caramelera	341
Espai Cultural dels Canals d'Urgell.....	306	Els cadiraies (els germans Caelles)....	342
El municipi més petit d'Europa	307	El Quicon.....	344
El molí de farina d'en Gomà a Cas- tellserà.....	308	Ferrador de bous.....	345
L'alzina centenària del Quelàs	309	Paraules i eines de ferrer.....	350
La collita de les olives	310	El carboner.....	354
"Potser m'hauré d'enterrar jo mateixa".	312	La pallissa.....	358
La xemeneia del molí d'oli de cal Jan de Miralcamp.....	313	La fi del poble de Meià.....	359
Records de pa sec i la crisi actual	316	Els trabucaires.....	360
Les fassines.....	317	Els traginers de gel	361
El cant del rossinyol.....	318	Fuster d'abans.....	362
El safareig de tothom: la segla.....	320	Els ganiveters de Solsona.....	363
Al meu padrí Josep.....	322	Si Déu vol... i l'alcalde.....	364
Les masies	325	Vigília de Nadal.....	365
La fonda del Manel d'Artesa de Segre	326	Les nadales.....	366
El pregoner.....	327	La barca de Tragó.....	367
Les ploraires.....	328	El collader	368
		Hivern, dècada de 1950-1960.....	371
		Índex de pobles de La finestra dels records.....	373

Introducció

El present recull de La finestra dels records és un fragment de la vida i una pàgina de la història mil·lenària del nostre poble, que s'ofereix als lectors tot recordant la frase de Faust: "Allò que vas heretar dels teus pares, afanya't per posseir-ho."

Durant molts anys i passant pel territori, he heretat moltes històries (no escrites), moltes vivències humanes, molts fets que han configurat el viure quotidià d'aquella gent, i, tot plegat, forma un compendi de la nostra història com a país. En aquest volum es pretén oferir-ho en dimensió de petit format.

Aquesta publicació posa punt final a un llarg viatge que es va iniciar l'any 1978 recorrent els pobles de les Garrigues, i que després va seguir de llarg a llarg el territori ponentí.

Han estat molts i molts anys d'anar fent via (tota una vida), de petjar un total de 963 pobles i llogarrets i d'haver parlat amb 6.318 persones. De dormir moltes nits fora de casa. D'escoltar la gent de cada lloc.

Tot això es va veure reflectit, al seu dia, amb la publicació per part de Pagès Editors de la col·lecció Fets, costums i llegendes (34 llibres).

Tot i la publicació de l'esmentada col·lecció van quedar moltes coses per explicar. Podríem dir que va quedar una part substancial de la història dels nostres pobles que no trobareu en escrits, en llibres o en enciclopèdies. És aquella història no escrita que han viscut a cada poble i que només coneixen els veïns de cada lloc.

Vaig creure que seria bo divulgar, donar a conèixer, literàriament i gràficament part d'aquesta història, d'aquelles històries. Per això mateix, en col·laboracions fetes en el diari La Mañana i en un programa de ràdio, vaig divulgar algunes d'aquestes històries sota el titular genèric de: "La finestra dels records".

Algunes d'aquelles col·laboracions en premsa i ràdio, més un gran nombre d'inèdites que formen el gruix del llibre, son les que ara veuen la llum.

Volia, però, il·lustrar amb fotografies alguns d'aquests articles. Així mateix, pretenia que oficis desapareguts, costums ancestrals que han estat esborrats del mapa, maneres de fer i viure, es poguessin visionar gràficament en aquest llibre, i per això hi he compaginat articles i fotografies.

La fotografia és un dels recursos més importants que tenim a l'abast per identificar, reconèixer i copsar, detall a detall, la història més recent.

El gruix de l'aportació gràfica d'aquesta obra ha estat possible gràcies al fons dels Serveis Audiovisuals de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Cal agrair públicament a la institució i a tots els seus responsables la seva generositat, però de manera particular als que estan al servei del fons, en Josep Ignasi Rodríguez i la Marta Llobera. La resta de les fotografies del llibre pertanyen a l'arxiu del propi autor.

Aquest treball, però, no ha volgut ser ni des de la seva concepció ni des de la seva realització una obra d'investigació o amb pretensions científiques. En tot cas són les visites que he fet als llocs. És un aplec de converses i consultes que en el transcurs de dies freds d'hivern, de dies esclatants de flors de primavera, de calor d'estiu o de temps de tardor quan el bosc es vesteix amb el seu vestit nou d'ocre-marró, i les fulles són empeses pel vent d'aquí cap allà, he recollit de boca dels avis en el meu bloc de viatge i que ara ofereixo en forma de llibre.

Potser algú entendreà l'obra en el seu esforç i en el seu contingut i la valorarà. Altres potser diran que podia ser més àmplia o més profunda i la criticaran, però la veritat és que ben poca gent ha carregat en el seu bagatge de viatge el passar per aquests 963 pobles del nostre territori. I tot això amb l'única senyera de servir la nostra terra.

Aquest llibre, La finestra dels records, però, no el vulgueu veure com una mitificació de l'ahir. Ni ens han de vanagloriar certs fets passats. Tan sols mireu-lo en la dimensió del fet que coneixent el nostre ahir l'estimarem més, i així serem capaços de construir un demà ple d'esperança.

En uns moments en què la vida sembla que corre més de pressa que mai, en què l'acumulació de feina, l'estrès, la televisió que aïlla les persones i altres realitats, sembla que no hi ha record dels oficis, les feines i les tradicions de l'ahir, aquest llibre vol esdevenir un testimoni per reconèixer tot l'esforç, tota l'empenta i tota la voluntat d'aquells que un dia ens precediren en el camí de la vida i que avui, amb aquest llibre, en certa manera se'ns tornen a fer presents en reviure a través de l'escrit i les imatges moments de les seves vides, de les quals en som hereus.

Sigui, doncs, aquesta obra el sincer testimoni i deure de recordar i honorar aquells que ens precediren i que van escriure, al seu dia, amb el seu treball, la història del nostre país.

Aquest és el meu granet de sorra a les tretze comarques de Lleida. Als milers d'informants. A la terra que ens ha vist néixer i a la qual restarem sempre fidels.

Joan BELLMUNT I FIGUERAS

Canvi d'urna

Aquest fet, curiós i real, esdevingué a la vila d'Organyà amb motiu d'unes eleccions en què carlins i liberals intentaven guanyar-les. Com que llavors es tenia tot ben controlat, i els vots es compraven, els perdedors (que segons els seus comptes ho serien per dos vots) van buscar la manera de guanyar-les. Se'ls va ocórrer que la millor solució seria sostreure l'urna de la taula i deixar-ne una altra exactament igual però amb les paperetes de dintre amb vots a favor seu. L'hora de portar-ho a la pràctica fou al migdia i les encarregades dues bufones noies, que foren designades per anar a portar el dinar als de la mesa electoral.

Arribat el moment de dinar entraren amb una gran panistra, on duien la manduca, i mentre una entretenia i despistava melosament els components de la mesa i els feia anar vers el balcó (la gent era fora ja que era l'hora de dinar i llavors tancaven les portes), l'altra va treure de l'interior de la panistra l'urna que ja portaven preparada i la canvià. Ningú no s'adonà de res però la sorpresa arribà a l'hora del recompte: la votació havia canviat de caire i guanyaven per cinc vots els suposats perdedors. Així va quedar la cosa i la veritat no va saber-se fins al cap dels anys, quan els qui havien protagonitzat el fet ho van contar. Llavors es va entendre que no hi havia hagut traïdors entre els votants, però la cosa ja no es podia arreglar...

La riuada al Pont de Bar

Al llarg de la història s'han succeït diverses nits tràgiques i catatròfiques d'aiguats i inundacions, ja que només ens cal mirar les nits del 22 al 23 de setembre del 1874, vigília de Santa Tecla i que fou qui donà nom a aquell aiguat que va causar 570 morts a Catalunya, o bé la del 18 al 19 d'octubre de 1930, conegut per l'aiguat de Sant Lluç. La riuada de la nit del 6 al 7 de novembre de 1982 s'endugué, entre molts altres indrets, la part baixa del poble de Pont de Bar.

El Segre baixava d'ample a ample, amb un gruix d'aigua paorós, i començà a eixir de mare. Alguns ja havien abandonat el poble abans que no arribés la fosca de la nit i la desgràcia a la població. Aquest fou el cas de la Maria R., la qual aquell dia, a més de les pregàries particulars, les anades i vingudes de l'església a pregar a sant Ermengol foren constants. Molta gent va dur ciris que van encendre al sant, entre les quals jo n'era una —diu la nostra comunicant—, i tothom s'hi va encomanar. El migdia del dia 6 els familiars de la Maria van venir a buscar-la. Ella, diu: "Vaig notar com una força interior m'empenyia a anar-me'n, i així ho vaig fer." Aquella nit tan tràgica les aigües enderrocaren tot el que es presentà al seu davant, entre les cases hi havia la de la Maria, la qual poques hores abans l'havia deixada, sense pensar que ja no la veuria mai més, salvant-se d'una mort segura. Una salvació que ella atribueix a sant Ermengol.

Cristòfor Colom, fill de Tarroja?

A Tarroja de Segarra diuen que Cristòfor Colom, el descobridor d'Amèrica, bé podia ser fill d'aquestes contrades segarrenques. Encara més, hi ha indicis que una senyora, anomenada Magdalena, muller d'un tal Antoni Colom, habitants tots dos a Tarroja de Segarra l'any 1456, es poden identificar amb els pares de l'Almirall. Però a quin lloc estudià Colom? Segons la tradició, és clar que ho féu a Cervera.

Quan era jove —i d'això ens en parla la biografia del pare La Casa—, Colom signava amb llatí "Columbus de Terra Rubra". La traducció al català d'aquesta signatura és: Colom de Terra Roja, cosa que, sens dubte, vol dir Tarroja de Segarra. A la població hi ha dos escuts que tenen relació amb la família del descobridor. El nom del patró de Tarroja és sant Salvador, nom aquest que el descobridor posà a una de les illes descobertes. I el nom de la patrona, santa Maria de la Concepció, també el posà en un altre dels llocs que va descobrir. Més encara, direm que trobem el famós comanador Rodrigo de Bobadilla —que va carregar de cadenes Cristòfor Colom a Amèrica, i el portà presoner a Espanya—, com a senyor de Montfalcó Murallat, a mitjan segle xv. Rodrigo estava contínuament en lluita a mort amb els Colom de Tarroja. Són fils que, si els estirem, ens porten a Tarroja de Segarra. La pregunta del milió, i sense resposta certa, és: Cristòfor Colom era fill de Tarroja de Segarra?

Les mines d'Adrall

En el primer terç del segle xx les coses van canviar a Adrall, i aquest canvi va venir de la mà de la Compañía de Fluido Eléctrico (CFE), que es va implantar a la població a l'any 1927, i que va canviar la manera de viure tradicional. La CFE va construir el 1927 l'edifici de la central tèrmica i a continuació s'inicià l'explotació de l'hulla per a abastar-la. Però el volum d'aquesta iniciativa era molt més gran, ja que l'energia que es produïa servia per al subministrament de la gran urbs barcelonina, indret al qual hi arribava gràcies a una xarxa de 4.000 torres elèctriques. Cinc anys després, el 1932, van arribar un nombrós grup de minaires, bàsicament de Santander. Això es va notar en l'economia d'Adrall positivament, ja que aquells miners, que cobraven un bon sou, feien córrer els diners d'una manera o d'una altra.

Les cases agafaren hostes, els hostals proliferaren, agafà vida cal Molins, un bar amb sala de ball (sinònim del "Molino" barceloní?), i també arrelà el cinema, cosa que mai no hagués estat possible en un petit poble del Pirineu lleidatà. Passada la guerra civil això va canviar. Alguna cosa, però, encara queda d'aquells moments, com per exemple el fet que la xarxa de 4.000 torres elèctriques és la que avui es fa servir (amb algun afegit necessari) per a portar fins al cap i casal de Catalunya el corrent elèctric que es genera a les centrals del Pirineu.

Fira dels enamorats

La fira dels enamorats, o de l'amor, que tenia lloc a Balaguer al primer terç del segle xx, era la més típica de totes les que es feien a la ciutat. Aquesta fira començava el dia de la Mare de Déu de setembre, i era una bona ocasió, un cop acabades les feines del segar i del batre al camp, i amb el gra al graner, perquè els joves, nois i noies, hi fessin via. Especialment els desaparellats que hi buscaven alguna cosa, com també els promesos i enamorats de tota la Noguera, l'Urgell i l'actual Pla d'Urgell. Era el lloc i l'ocasió perquè el jovent s'hi donés cita i s'hi concertessin molts casaments. Fins i tot, enmig dels crits dels torronaires i firandants, i amb la figura del vinaire i el casament, s'arreglava més d'un casament, i un cop d'acord ja feien via vers cal notari per arreglar-ho.

La majoria d'aquells casaments es feien per part dels pares que volien assegurar la continuïtat del llinatge i del patrimoni a través del casori de l'hereu, o els pares de les pubilles i no pubilles que volien garantir la vida de la filla casant-la, amb la qual cosa ja la "tenien col·locada" i podien morir tranquils. També hi acudien les parelles d'enamorats que havien deixat córrer llurs relacions i que intentaven refer-les en aquesta fira. De ben segur, no quedaven noies i nois als pobles de sis hores al voltant. Endevineu quina fira s'hauria de fer avui, per garantir massiva participació?

Mort pels llops

Aquesta història —real— fa referència a la mort que va trobar un jove de Tor quan l'atacaren els llops. El noi feia el servei militar a Lleida i va pujar de permís. Nevava fortament quan deixà Alins al seu darrere i s'encaminà a Norís per continuar camí a Tor. Quan deixà Norís nevava, però el jove era fort i no l'espantava res. El jove, de casa C..., va patir l'atac de quatre llops però desembeinà l'espasa i traspassà el primer que s'acostà, al qual provocà la mort entre grans udols mentre els altres tres fugien. El noi continuà el camí, amb un fred que tallava la respiració, però quan arribà a la borda de Martí se li gelà el cor, i no pel fred, sinó perquè aparegueren dos llops. El noi estirà l'espasa amb força per enfrontar-s'hi, però aquesta no sortí de la beina. Els llops se li tiraren damunt i el mataren en pocs segons.

Quan arribà el desgel, fou un pastor de casa Sança de Tor qui va trobar l'espasa i en donà part. S'organitzà la recerca i van trobar el crani i altres ossos que pertanyien al noi. Els militars de Lleida van enviar els seus investigadors, ja que calia esbrinar si el soldat era mort o havia desertat. Concloueren que el jove havia trobat la mort en no haver netejat el sabre quan va matar el primer llop, amb la qual cosa, a causa del fred que feia, aquella sang s'hauria gelat i format cos amb la beina, per això quan el noi va intentar treure-la després no ho aconseguí i romangué indefens.